

A Médiakutató 2015. tavaszi számában „Rendhagyó szerkesztői jegyzet”-et közzeltünk azzal a szándékkal, hogy vitát indítsunk a kommunikáció- és médiatudomány magyarországi helyzetéről. Szíjártó Zsolt (2015. nyár) és Hamp Gábor (2015. ősz) hozzászólása után most Gálik Mihály írását közöljük.

Gálik Mihály

Hozzászólás a kommunikáció- és médiatudomány magyarországi helyzetéről folyó vitához

Egyetértek a vitaindítóban olvasható azon megállapítással, miszerint: „Minden egyéni és társadalmi cselekvésnek van kommunikációs vonatkozása. Ezért a kommunikáció- és médiatudomány *határait* sem lehet megvonni” (Bajomi-Lázár 2015: 7). Így nem próbálkozom a lehetetlennel, a kommunikáció- és médiatudomány meghatározásával. A két alapszó, a kommunikáció és a média egzakt meghatározásának keresése sem vinne sokkal közelebb a válaszhoz, tudniillik annak megismeréséhez, mi is tartozik a kommunikáció- és médiatudományok kereteibe, és mi van már azokon kívül. Gondolom, mindannyian, akik kutatóként, oktatóként, kommunikációs és médiaszervezetekben dolgozó szakemberként vagy éppen az újmédia platformjain megjelenő civilként foglalkozunk a kommunikációval és/vagy a médiával, valamilyen képet csak alkottunk magunknak arról, mit is jelent a két fogalom, amelynek soha nem volt és talán nem is lesz egységes/közmegegyezéssel elfogadott meghatározása.

Számomra például *anno*, amikor elkezdtem tudományos igénnyel foglalkozni a kommunikációval és a médiával (nevezetesen az 1980-as évek második felében, amikor éppen újságíróként kerestem a kenyerem), nagyon is megfelelt George Gerbner (1967) meghatározása, miszerint a kommunikáció „*social interaction through messages*”, amit magyarul talán az üzenetek révén megvalósuló társadalmi interakció fordítás ad vissza leginkább (bár a fordítás korántsem annyira kifejező, mint az angol eredeti). Mai szemmel és tudással nézve ezt a meghatározást, különösen imponáló, hogy egyaránt benne van a kommunikációkutatás kezdeti transzmissziós modellje, amely az üzenetek átvitelének folyamatára és eredményességére fókuszál, valamint ellentettje is, a jóval később kidolgozott befogadási modell, amely az aktív, értelmező, válaszoló befogadó viselkedését vizsgálja.

Gerbner híres, mindmáig etalonként hivatkozott meghatározása implicite akár a (tömeg)médiára is vonatkoztatható, hisz ha az üzeneteket erre szakosodott szervezetekben szakemberek dolgozzák fel és technikai közvetítőeszközök segítségével továbbítják őket a befogadók sokaságához, a közönséghez, úgy már a tömegkommunikáció fogalmánál tartunk, s innen már valóban csak egy lépés a (tömeg)média mint társadalmi intézmény. Igaz, a tömegkommunikáció során megvalósuló interakció a közvetlen emberi kommunikációhoz viszonyítva, hogy úgy mondjam, „nem az igazi”, és John B. Thompson méltán nevezi a tömegkommunikációt közvetített kvázi-interakciónak, hisz inkább monológ-, semmint párbeszédjellegű, és nem is vár közvetlen választ a befogadótól (Thompson 1993).

Mindemellett nekem úgy tűnik, Gerbner kommunikáció-meghatározása akár az újmédia fogalmától sem idegen, hisz a digitalizáción és a számítógépek közvetítette kommunikáción (CMC) alapuló újmédia, amelynek szintén megszámlálhatatlan meghatározásával találkozhatunk a szakirodalomban,

„...hálózati jellegű, lehetővé teszi a sokak-sokakkal (az elterjedt angol szakkifejezéssel: many-to-many) típusú kommunikációt, hatóköre globális, interaktív, lehetőséget kínál az egyéneknek a tartalom-előállításra és megosztásra, a nyilvánosság térbe való belépésre, s a régi média működésére kialakított szabályozás és ellenőrzés csak korlátozottan alkalmazható vele szemben” (Gálik & Urbán 2014: 20).

Mindennapos tapasztalatunk, hogy a mai médiaszíntéren a tömegmédiá és az újmédia egymás mellett, olykor egymással összefonódva van jelen, és ez az a – Myat Kornél kifejezését használva – „késő modern médiakörnyezet”, amely jellemzőit tekintve gyökeresen eltér a korábbi (modern és posztmodern) médiakörnyezettől.¹

Nekem személy szerint soha nem okozott gondot, hogy a média azon a területei, amelyekkel az 1980-as évek második felében, tehát éppen harminc éve kezdtem el foglalkozni, a tiszta tudomány – ha van ilyen – nézőpontjából beletartoznak-e a médiatudományba, avagy sem. Igaz, ma már tudom, hogy a tömegkommunikáció-elmélet élő klasszikusa, Denis McQuail alapkönyvének (2003)² kategóriáit használva a késő-Kádár kor tömegkommunikációs színterének elemzése, amelyből igencsak aktívan kivettem a részem, és amely a Fordulat és Reform szellemi műhelyben készült az 1980-as évek második felében³ a média operatív elméletének iskolájába tartozik. Semmit nem von le a hivatkozott elemzés értékéből, hogy nem ismertem (és minden bizonnyal szerzőtársaim sem ismerték) McQuail alapmunkájának első, 1983-as kiadását, és csak akkor ötlött fel bennem, amikor az 1990-es években aktívan elkezdtem a tömegkommunikáció elméletével foglalkozni, hogy kicsit úgy jártam, mint Molière *Úrhatnám polgár* című darabjának főhőse, Jourdain úr, aki a filozófiatanárral folytatott beszélgetése során döbben rá, hogy már negyven éve beszél prózában, miközben azt sem tudta, mi az! Ma már persze tudatában vagyok annak, hogy prózában beszélek, és szerencsére a mai „fiatal felnőtt” generáció tagjai számára is jóval nagyobb a lehetőség arra, hogy – amennyiben érdekli őket – kövessék a kommunikáció- és médiatudományok fősodrába tartozó munkákat, mint egy emberöltővel ezelőtt volt.

Saját tapasztalataim szerint vannak olyanok, akik még mindig amolyan „mezei” kommunikációkutatóknak tartják a tömegkommunikációval és a médiával foglalkozó társaikat,⁴ de ez ma sem ejt kétségbe. A médiagazdaságtan, a médiaszabályozás, a médiapolitika témái – hogy csak saját kutatási palettámról hozzam a példákat –, egyértelműen részei a kommunikáció- és médiatudományoknak, ez olyannyira evidencia, hogy érvelnem is felesleges mellette. Úgy gondolom, most nem arra van szükség, hogy a kommunikáció- és médiatudományok művelői a fogalmakról és a határokról folytassanak vitákat, hanem arra, hogy kicsit jobban megismerjék, milyen kutatások is folynak az egyes itthoni akadémiai és más műhelyekben.

Ami a felsőoktatási/akadémiai szférát illeti, sok jóra persze nem számíthatunk egy olyan tudományterület esetében, amelynek a felsőoktatásban való pusztá létét is nyíltan megkérdőjelezték kormányzati körökben a közelmúltban. Ezen ugyan már túljutottunk, de aki belülről élte és éli meg a dolgokat, az látja, hogy a felsőoktatásban az elmúlt években fokozatosan növekvő oktatási terhek – párosulva a megélhetéshez sem mindig elég jövedelmekkel – elszívják az időt és az energiát a kutatások elől nagyon sokaknál. Akárhogy is van, jó lenne egy térképet készíteni arról, melyik műhelyben kik milyen kutatással foglalkoznak, valamint arról, hogy a kutatói közösség tagjai szerint mivel is kéne foglalkoznunk manapság és a jövőben, ennek milyen akadályait érzékelik, s milyen lehetőségeket látnak minderre. Meg kellene vitatnunk az országban folyó kommunikáció- és médiatudományi PhD-képzés helyzetét, erősíteni kellene a nemzetközi kapcsolatainkat, *viribus unitis* demonstrálni, hogy van/lenne tudományos értékű mondanivalónk. Azt, hogy ez az összefogás miként történjék, nekünk kell kitalálnunk és kiszenvetnünk, dőreség lenne ezt másoktól várni.

Mindenfajta együttműködésnek, így a kutatóinak is, vannak és lesznek akadályai, tárgyiak és személyiek egyaránt. Nem valószínű, hogy a kutatói közösségen belül hirtelen felbukkanjanak olyan köztiszteletben álló személyiségek, mint a néhai Buda Béla és Angelusz Róbert. Ezek a nagyszerű tudósok a maguk idejében a közvetlen emberi kommunikáció, illetve a tömegkommunikáció magyarországi kutatásának széles körben elismert szellemi vezetői voltak, függetlenül

1 „A késő-modern médiakörnyezet a fogalma a minket körülvevő, egymással összekapcsolódó, komplex és hibrid médiumok hálózatát jelöli, amely a társadalmi és kulturális környezettel kölcsönhatásban a tapasztalatok egyfajta táráként működik, kulcsszereplője pedig a jelentés- és identitáskonstruáló médiafelhasználó” (Myat 2010: 47–48).

2 Legyen szabad itt megjegyezni, hogy a nevezett könyv 2010-ben megjelent, hatodik, átdolgozott kiadásának fordítása „sajtó alatt” van, konkrétan ez év végén jelenik meg a budapesti Wolters Kluwer Kiadó gondozásában.

3 Javaslat a sajtónyilvánosság reformjára. In: Fordulat és Reform. *Medvetánc*, 1987/2, Melléklet, 107–128. o.

4 A médiatudományok eredményei nem-ismeretének/negligálásának iskolapéldája, amit az amúgy a tiszteletünket méltán kiérdemlő Csányi Vilmos ír az *Íme az ember. A humánológus szemével* című monográfiájában (Csányi 2015) a médiáról. Bár ez a mű nyújtotta számomra a tudományos könyvek között az idei nyár legnagyobb élményét, és teljesen egyetérték a jeles szerzővel abban, hogy a „médiá mint csoportszervező erő” (Csányi 2015: 320) mindennapjaink nélkülözhetetlen része, de ahogy a média működését „megszaladási jelenség”-ként kezeli, elrémít. „Régen a szociális élet része volt, hogy őseink ültek a tűznél, és hallgatták az öregeket meg a csoport tekintélyesebb tagjait a világ dolgairól. [...] Ma ugyanezt szolgáltatja a média, amikor a világ nem túlságosan sok, egy-két tucat politikust napról-napra bemutatja, amint intézik dolgainkat. Ezzel az emberek jól kiválasztott színészek, jól megírt szerepeket játszanak. Nekünk. De a világ dolgairól fogalmuk sincsen” (Csányi 2015: 334–335).

attól, hogy viseltek-e „hivatali” funkciót, avagy sem. Ha ma azt mondom, hogy esélye sincs senkinek ilyen szerep betöltésére, nem kortársaimat becsülöm le, hanem a megváltozott társadalmi környezet realitásaiból vonom le a következtetést. Csak a médiatudományokat tekintve – hisz ezekben érzem magam otthon –, a „jó társadalom”-ról alkotott liberális felfogás a tömegkommunikáció-kutatásban fősodornak számított a diszciplína művelői között, ez adta meg a tudományosnak számító diskurzus kereteit. Mára viszont ez a társadalomkép megkérdőjeleződött, sokak szerint elérkeztünk egy korszak végére. Rendkívül érdekes lenne például egy olyan tudományos vitafórum, ahol a liberális és a konzervatív, vagy – urambocsá! – neo-autoriter felfogásból értelmezett „jó társadalom”-ban mutatnánk be/keresnénk a média helyét, szerepét.

A *Médiakutató* főszerkesztőjének már hivatkozott rendhagyó jegyzete, amire írásom reflektál, egy olyan helyzetképpel (*state of the art*) zárul, amely egyfajta összegzés az ezredforduló utáni magyarországi kommunikáció- és médiakutatás eredményeiről és intézményi kereteiről. Mindezek nem lebecsülendők, hisz nem éppen a kommunikáció- és médiatudományok javára lejtett a pálya, de sokkal többre lenne szükség. Azonnal!

Irodalom:

Bajomi-Lázár Péter (2015): Rendhagyó szerkesztői jegyzet. A kommunikáció- és médiatudomány magyarországi helyzetéről, *Médiakutató*, XVI. évf., 1. sz., 5–8. o.

Csányi Vilmos (2015): *Íme az ember. A humánetológus szemével*. Budapest: Libri Kiadó.

Gálik Mihály & Urbán Ágnes (2014): *Médiagazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Gerbner, George (1967): Mass Media and Human Communication Theory. In: Frank E. X. Dance (ed.): *Human Communication Theory: Original Essay*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

McQuail, Denis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó.

Myat Kornél (2010): Médiaelméletek és a késő-modern médiakörnyezet. *Médiakutató*, X. évf., 2. sz., 47–63. o.

Thompson, John B. (1993): Social theory and the media. In: D. Crowley and D. Mitchell (eds.): *Communication Theory Today*, pp 27–49. Cambridge: Polity Press.

Gálik Mihály médiakutató, a Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) professzor emeritusa, 2012. április 1-e és 2015. szeptember 30-a között a BCE Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola vezetője. Legutóbbi publikációja a *Médiakutató*-ban: „A közmédia határai, formái, jelentősége” (2012. nyár).